

УДК 78.082.4

**Цитування:**

Кушнірук О. П. Концерт для віолончелі з оркестром О. Яковчука: до питання еволюції жанру. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 101-104.

Kushniruk O. (2020). Concert for cello with orchestra by A. Jacobchuk: to the question of genre evolution. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats', 37, 101-104 [in Ukrainian].

**Кушнірук Ольга Панасівна**,  
кандидат мистецтвознавства, старший  
науковий співробітник, старший науковий  
співробітник відділу музикознавства  
та етномузикології Інституту  
мистецтвознавства, фольклористики та  
етнології ім. М. Т. Рильського НАН України  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0766-2555>  
[okushniruk@yahoo.com](mailto:okushniruk@yahoo.com)

## КОНЦЕРТ ДЛЯ ВІОЛОНЧЕЛІ З ОРКЕСТРОМ О. ЯКОВЧУКА: ДО ПИТАННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ЖАНРУ

**Мета роботи:** висвітлити жанрово-стильові особливості Концерту для віолончелі з оркестром (2006) О. Яковчука в контексті співвідношення традиційних й інноваційних рис жанру. **Методологія** дослідження заснована на застосуванні культурологічного підходу, джерелознавчого і текстологічного методів, а також методів цілісного аналізу й інтерв'ювання. Зазначений підхід дозволяє розкрити художньо-виразові якості даного твору в аспекті оновлення жанрових рис інструментального концерту. **Наукова новизна.** Уперше досліджено жанрово-стильові особливості Концерту для віолончелі з оркестром (2006) О. Яковчука з огляду на інноваційність підходу композитора до розуміння жанру (впровадження симфонічних принципів, тематичні зв'язки між частинами циклу, філософський характер каденції) та поєднання їх із первинними засадами. **Висновки.** Концерт для віолончелі з оркестром О. Яковчука виходить за рамки інструментального концерту, сягаючи жанрового симбіозу "концерт-камерна симфонія". Присвята жертвам політичних репресій в Україні зумовила трагедійність концепції, різнопланове представлення протилежних образних сфер. Це відобразилося в продуманій драматургії, художніх характеристиках образів борців-мучеників і підступно-цинічного зла, у яскраво вираженій національній складовій і впливі симфонічних принципів мислення.

**Ключові слова:** українська музика, інструментальний концерт, віолончельний концерт, О. Яковчук.

*Кушнірук Ольга Афанасьевна*, кандидат искусствоведения, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела музыковедения и этномузыкологии Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рильского НАН Украины

### Концерт для виолончели с оркестром А. Яковчука: к вопросу эволюции жанра

**Цель работы:** осветить жанрово-стилевые особенности Концерта для виолончели с оркестром (2006) А. Яковчука в контексте соотношения традиционных и инновационных черт жанра. **Методология** исследования основана на применении культурологического подхода, источниковедческого, текстологического методов, а также методов целостного анализа и интервьюирования. Указанный подход позволяет раскрыть художественно-выразительные качества данного произведения в аспекте обновления жанровых черт инструментального концерта. **Научная новизна.** В статье впервые исследованы жанрово-стилевые особенности Концерта для виолончели с оркестром (2006) А. Яковчука, учитывая инновационность подхода композитора к пониманию жанра (внедрение симфонических принципов, тематические связи между частями цикла, философский характер каденции) и сочетание их с первичными принципами. **Выводы.** Концерт для виолончели с оркестром А. Яковчука выходит за рамки инструментального концерта, достигая жанрового симбиоза "концерт-камерная симфония". Посвящение жертвам политических репрессий в Украине обусловило трагедийность концепции произведения, разноплановое представление противоположных образных сфер. Это отразилось в продуманной драматургии, художественных характеристиках образов борцов-мучеников и коварно-циничного зла, в ярко выраженной национальной составляющей и влиянии симфонических принципов мышления.

**Ключевые слова:** украинская музыка, инструментальный концерт, виолончельный концерт, А. Яковчук.

*Kushniruk Olga*, Ph.D. in Musicology, Senior Associate, Department of Musicology and Ethnomusicology, M. T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine

### Concert for cello with orchestra by A. Jacobchuk: to the question of genre evolution

**The purpose of the article** is to highlight genre-style features of the Concert for cello and orchestra (2006) by A. Jacobchuk in the context of correlation of traditional and innovative features of the genre. **The methodology** of the research

is based on the application of the cultural approach, source study, textual methods, as well as methods of holistic analysis and interviewing. This approach allows us to reveal the artistic and expressive qualities of this work in terms of updating genre features of concerto. **Scientific novelty.** For the first time, genre-style features of the Concert for cello and orchestra (2006) by A. Jacobchuk have been researched in view of the innovativeness of the composer's approach to understanding the genre (the introduction of symphonic principles, thematic connections between parts of the cycle, the philosophical nature of the cadence) and their combination with the original principles. **Conclusions.** Concert for cello and orchestra A. Jacobchuk goes beyond the instrumental concert, reaching the genre symbiosis "concert-chamber symphony". The dedication to the victims of political repression in Ukraine was due to the tragedy of the concept of the work, the diverse representation of the opposite figurative spheres. This was reflected in thought-out drama, artistic characteristics of the images of martyrs and insidious-cynical evil, in a pronounced national component and the influence of symphonic principles of thinking.

**Key words:** Ukrainian music, concert, concert for cello, A. Jacobchuk.

Актуальність теми дослідження. Творча постать сучасного композитора-симфоніста О. Яковчука в контексті розвитку інструментального концерту представляє великий інтерес, оскільки в його доробку знаходимо 14 творів у даному жанрі для різних інструментів з оркестром. Написані переважно в добу Незалежності, вони демонструють щоразу індивідуальний підхід до розуміння жанру, засвідчуючи творчу інвенцію їх автора та яскраве залучення симфонічних принципів письма. На сьогоднішній день наукове пізнання цієї ділянки написаного митцем лише розпочинається [6], потребуючи подальшого дослідження для розуміння процесів жанроутворення в сучасній українській музиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання новацій у розвитку жанру інструментального концерту в 2-й половині ХХ ст. широко актуалізовано в працях К. Білої, М. Бондаренко, В. Заранського, В. Іванченка, І. Кузнецова, Л. Мінкіна, Н. Вакули, Л. Раабена, В. Сумарокової, М. Лобанової, М. Тараканова та ін. дослідників, де об'єднуючим твердженням виступає факт кардинальних змін у житті даного жанру, різноманітність векторів його існування. Одним із найперспективніших, як доводить практика, виявилось впровадження симфонізації музичного матеріалу. "Сучасні концерти, ... становлять собою приклади органічної взаємодії концертності і симфонізму як двох внутрішньо споріднених, що переходять один в одного, первнів" [10, 185]. Крім того, композиторами змінюється саме розуміння концертності, яка вже виступає "семантичним пластом, що несе у своєму ейдосі матрицю концертності як типу висловлення", як зазначила, звертаючись до сучасного українського віолончельного концерту, В. Сумарокова [9, 351].

Мета дослідження полягає у висвітленні жанрово-стильових особливостей Концерту для віолончелі з оркестром (2006) О. Яковчука в контексті співвідношення традиційних й інноваційних рис жанру.

Виклад основного матеріалу. 2006 року композитор завершив Концерт для віолончелі з оркестром, присвячений жертвам політичних репресій в Україні. Уперше його виконала Ганна Нужа у супроводі симфонічного оркестру НРКУ

п/к В. Шейка у Великому залі НМАУ в 2010 році, у наступному – 29 вересня під час КиївМузикФесту – із Національним симфонічним оркестром України п/к Наталії Пономарчук у Національній філармонії України.

За силою сконцентрованості вкладених автором почуттів, його роздумів про природу політичних репресій, тоталітаризму, твір є інструментальною драмою, драмою трагічного протистояння між свободою і тиранією, одвічним прагненням до відкритого волевиявлення й репресивною державною машиною. З огляду на політичні події кінця 2013 – початку 2014 року, що привернули до українців увагу всього світу, Віолончельний концерт О. Яковчука можна розглядати і як передчуття митця нового витка виборювання демократичних засад у становленні України як незалежної держави, позначеного тривалим протистоянням у суспільстві, кривавими жертвами, загальним настроєм збуреності та тривоги.

Твір має тричастинну циклічну структуру, відзеркалюючи начебто традиційне бачення автором жанру. Проте концепція концерту виходить далеко за рамки пріоритетної для нього ідеї змагальності поміж солістом й оркестром, "модулюючи" в напряму симфонізації інтонаційного матеріалу, зіткнення різних образних сфер, сягаючи жанрового симбіозу "концерт-камерна симфонія". Сам О. Яковчук з іронією ставиться до жанру камерної симфонії, вважаючи його показником професійної невдачі композитора у жанрі великої симфонії.

Перша частина твору, спираючись на сонатність, формує зав'язку драми. Вона розпочинається словом від автора – темою вступу в соліста, що містить музичну символіку хреста з барокової доби. Зіткана з коротких мотивів із поступовим досягненням  $b^1$  на незмінному фоні – витриманому  $g$  у струнних, декламаційна за характером, вона раптово переривається саркастичними репліками оркестру. На зміну їм приходить Головна партія, відтворюючи романтично бурхливий образ борців-мучеників, потерпілих за свої переконання, за власну гідність. Спершу її насичено проводять скрипки й альти в тріольному схвильованому супроводі соліста (тт. 60–72). Наступна ж її з'ява безпосередньо в

соліста закріплює інтонаційно місткий музичний образ борців. Викладена в нижньому регістрі тема позначена експресивністю вислову, яку надають переважно ямбічні мотиви з висхідним спрямуванням руху. Її кульмінація у верхньому регістрі віолончелі з динамікою *ff* збігається з новою короткочасною атакою оркестру, котрий, окрім саркастичних реплік, ще містить триумфуюче хижу маршоподібну тему в струнних *secco* й арфи – Побічну партію, символізуючи сили зла. Саме вона захоплює наступне розгортання подій, заповнюючи собою майже всю розробку: згадані акорди *secco* супроводжують стрімку токатність викладеної тріолями партії соліста (ц. 9 т. 6), піднімаючись двома хвилями звукового наростання. Поява Г. п. у соліста створює враження певної тривоги, затишшя перед чимось страшним і невідворотним унаслідок супроводу унісонними мікро короткими репліками групи дерев'яних духових на інтервалі м. 2.

У скороченій репризі увага композитора концентрується лише навколо теми борців (Г. п.). Спершу її провадять у сексту скрипки, наповнюючи фактуру теплом свого тембру, у супроводі пасажів-інкрустацій *staccato* в соліста та контрапункту в кларнета і фагота. Наступне проведення звучить більш соковито внаслідок долучення до викладу теми ще й нижніх дерев'яних (тт. 178–189).

Наступний розділ І частини Концерту пов'язаний із переключенням дії у сферу індивідуальної медитації над тим, що відбулося раніше. Тому логічним тут є уведення каденції соліста, яка мало відповідає віртуозному спрямуванню своїх первинних засад, вона радше виступає полем насиченого роздуму-переживання, де злегка проступають інтонації теми вступу та Г. п., розкріпачено плинне рефлексія за їх мотивами. Розглядаючи каденцію частиною жанрової системи сольного концерту, цілком справедливо стверджує М. Бондаренко: “Їх співвідношення визначається абсолютним виразом у ній якісних показників концертного опусу, що дозволяє бачити в каденції його генетичну форму” [3, 92].

Третій розділ частини – велика Кода – розпочинається з теми вступу (тт. 274–296), що здобуває тут іншої характеристики, аніж на початку Концерту. Викладена в соліста на підтримці заколисного фону струнних, вона, втрачаючи декламаційність, збагачується рисами кантиленності, розгортається в часі як лірична тема широкого діапазону. Наступна фаза Коди стосується вже Г. п., що у віолончелей імітаційно із солістом полонить увесь оркестровий простір, досягаючи генеральної кульмінації. Після неї промовистим з погляду концепційності є наступна фаза коди (ц. 25 т. 3), заснована на двох образних елементах. Перший з них, це, так би мовити, підступно-цинічний образ зла, викладений

паралельними тризвуками тематичний матеріал у тембрового мікста кларнетів, фаготів, валторни і соліста *pizzicato*. Другий образ – це проведена в соліста Г. п., яка завдяки штриху *sul ponticello* здобуває ірреального колориту, стає неживою, зовсім втративши свою бунтарську інтенсивність і ставлячи першу трагічну крапку у творі.

Друга частина Концерту, нібито острівець нетривкого людського щастя, змальовує мрії-спогади про кохання, про дитячу пору безтурботності, тим самим спрямовуючи музичну оповідь у сторону споглядальності, певного “перепочинку” в становленні загального трагедійного образу твору. Тому для посилення виразності головної теми частини композитор звертається в її інтонаційному оформленні до зворотів фольклорного походження, як-от інтервалу зб. 2, оспівування устоїв, що разом із використанням модальності творить самобутню тему у флейти соло. Матеріал цієї частини Концерту формується застосуванням поліфонічної техніки (фугато) в останніх розділах її тричастинної композиції.

Завершення драми відбувається у фінальній частині, де крізь влучно знайдені художні характеристики композитор змалював пекельну машину тоталітаризму, що косить людські життя. Перша тема (Головна партія сонатної форми) – токато – з її розгорнутим у часі нестримним цілеспрямованим рухом тріолей уособлює безжалісний образ зла, яке знищує все живе на своєму шляху. Їй протиставляється друга тема – Побічна партія, – схвильоване ліричне одкровення-звернення особистості. Невипадково О. Яковчук майже непомітно інтонаційно пов'яже цю тему з головним образом з II ч., конотуючи із чистотою душі народу крізь фольклорні джерела. Розвиток Побічної партії виростає до могутнього протесту-кульмінації, яка стає цілим епізодом (тт. 105–118) замість традиційної розробки. Реприза стає новим витком зіткнення антагоністичних образних сфер. Так, токатний образ зла двічі перебивається темою борців (Г. п. з I ч.), ритмічно збільшеною в труб *con sord.* у супроводі військового барабана (тт. 133–141, тт. 149–157). Результатом подальшого наростання виявляється генеральна кульмінація, перемога зла. Моторошність картини, загальна розгубленість органічно втілюється в епізоді на основі алеаторики в струнних, супроводжуючих низхідні репліки соліста. Поступово із цих пригноблених інтонацій зломленості зринає поривання протесту – тема вступу з I ч. у соліста. Її ініціативу підхоплює й оркестр: валторни провадять фрагмент з Г. п. з I ч. на співзвуччях-спалахах *tutti* (тт. 212–217).

Підсумок Концерту композитор акумулює в розгорнутій коді твору, яка складається з трьох епізодів. Перший з них, вже відомий з коди I ч. образ зла, що затаїлося, характерний паралелізмом

ч. 5 у діалозі між дерев'яними та струнно-групам (тт. 218–229). Другий епізод пов'язаний з образом теми борців, їх загиблих душ, відтвореним у соліста *sul tasto* у збільшенні на органному пункті віолончелей і поодиноких репліках-переборах арфи (тт. 234–252). Третій епізод несе звукообразальну функцію: згасання-розчинення звучності на основі алеаторики та різних виконавських прийомів у партії соліста (*spiccato*, *legato sul ponticello*, *staccato*, *sul tasto*, *col legno*) у супроводі імітуючого поривання вітру еоліфону.

Наукова новизна. У статті вперше висвітлено жанрово-стильові особливості Концерту для віолончелі з оркестром (2006) О. Яковчука з огляду на інноваційні риси в тлумаченні композитором жанру інструментального концерту (впровадження симфонічних принципів, тематичні зв'язки між частинами циклу, філософський характер каденції) та поєднанні їх із первинними засадами (тричастинність, діалог соліста з оркестром, елемент віртуозності крізь токатність у фіналі).

Висновки. Концерт для віолончелі з оркестром О. Яковчука виходить далеко за рамки інструментального концерту, сягаючи жанрового симбіозу “концерт–камерна симфонія”. Присвята жертвам політичних репресій в Україні зумовила трагедійність концепції твору, різнопланове представлення протилежних образних сфер. Відповідно це відобразилося в детально продуманій драматургії, художніх характеристиках образів борців-мучеників і підступно-цинічного зла, у яскраво вираженій національній складовій та впливі симфонічних принципів мислення. Серед творів української музики сучасності Концерт посів одне з почесних місць віолончельного репертуару, визначаючи тенденцію глибини змісту, логіки формотворення та яскравості художніх засобів.

### Література

1. Біла К. Жанрово-стильова модель інструментального концерту та концепційні засади композиторської інтерпретації (на прикладі творів Л. М. Колодуба). Дис. ... канд. мист. Київ, 2011. 20 с.
2. Біла К. Особливості сучасного етапу розвитку жанру інструментального концерту та його різновидів // Українське музикознавство. 2010. Вип. 36. С. 76–83.
3. Бондаренко М. Поэтика концертной каденции (генетические свойства и характерные признаки) // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теорії і практики освіти: Збірник наукових праць. 2009. Вип. 26. Аспекти історичного музикознавства. III. *Vivere est cogitare*. С. 82–93.
4. Іванченко В. Г. Інструментальний концерт у творчості донецьких композиторів (до проблеми симфонізації жанру) // Музичне мистецтво Донбасу: вчора, сьогодні, завтра. 2001. С. 137–144.
5. Кузнецов И. Фортепианный концерт (к истории и теории жанра): автореф. дисс. ... канд. искусств. Москва, 1980. 20 с.

6. Кушнірук О. Концерт № 2 для скрипки з оркестром О. Яковчука (до проблеми еволюції жанру в українській музиці). Студії мистецтвознавчі. 2014. Число 3. С. 98–102.

7. Мінкін Л. Джерела жанру // Музика. 1984. № 6. С. 6–7.

8. Раабен Л. Советский инструментальный концерт. 1968–1975. Ленинград: Музыка, 1976. 80 с.

9. Сумарокова В. Український віолончельний концерт у контексті світової музичної культури // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2001. Вип. 17: Українська тема у світовій культурі. С. 338–352.

10. Тараканов М. Симфония и инструментальный концерт в русской советской музыке (60–70-е годы). Пути развития: Очерки. Москва: Советский композитор, 1988. 271 с.

### References

1. Bila, K. S. (2011). The instrumental concert genre-style model and concept principles of the composer's interpretation (on the examples of pieces by L. Kolodub). Extended abstract of candidate's thesis. Kyjiv: NMAU [in Ukrainian].
2. Bila, K. (2010). The peculiarities of development instrumental concerto as a genre and its kinds on the modern stage. *Ukrainsjke muzykoznavstvo*, 36, 76–83 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, M. (2009). Poetics of the concert cadenza (genetic properties and characteristics). *Problemy vzajemodiji mystectva, pedagoghiky ta teoriji i praktyky osvity*, 26, 82–93 [in Russian].
4. Ivanchenko, V. Gh. (2001). Instrumental concerto in works of composers from Donecjk region (toward problem implementation of symphonic principles). *Muzychne mystectvo Donbasu: vchora, sjoghodni, zavtra*, 137–144 [in Ukrainian].
5. Kuznetsov, I. K. (1980). Piano concert (to the history and theory of the genre). Extended abstract of candidate's thesis. Moscow: MGK [in Russian].
6. Kushniruk, O. (2014). Concerto № 2 for violin and orchestra by A. Jacobchuk: towards the problem of the genre evolution in Ukrainian music). *Studiji mystectvoznavchi*, 3, 98–102 [in Ukrainian].
7. Minkin, L. (1984). Sources of the genre. *Muzyka*, 6, 6–7 [in Ukrainian].
8. Raaben, L. (1976). Soviet instrumental concerto. 1968–1975. Leningrad: Muzyka [in Russian].
9. Sumarokova, V. (2001). Ukrainian cello concerto in context of world music culture. *Naukovyj visnyk NMAU im. P. I. Chajkovskjogho*, 17: *Ukrainsjka tema u svitovij kuljturi*, 338–352 [in Ukrainian].
10. Tarakanov, M. (1988). Symphony and instrumental concerto in Russian Soviet music (60–70s). *Ways of development*. Moscow: *Sovetskiy kompozitor* [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 03.04.2020  
Прийнято до друку 04.05.2020